

je pokládat upřímně, nejen slovy, ale i činy, za skutečně trpící bratry a nikoliv za socialistického bratra. Přestaňme se vyvyšovat nad Rusy, Poláky, Maďary a Němce. Český národ spasí jedině, opustí-li své sobectví. Bude malým národem s velkými myšlenkami, jestliže všechno své konání věnuje Bohu. Staneme se svobodnými, a to v každém smyslu slova, jen tenkrát, přijmeme-li jeho Ježíšovo. Činy, jež z takového postoje pokory a víry vzejdou, budou opravdu k našemu i časnému prospěchu.

KAREL VRÁNA

NARUŠENÝ DIALOG

• Člověk má jednu chybu: myslí •.

Bertold Brecht

Před léty uprostřed temné a dusivé nejistoty mladý český spisovatel v exilu Jan M. Kolár psal « Listy němému příteli ». Dnes po nadějném pražském jaru, po prudkém, žhavém létě a v zetmělém, mrazivém podzimu se pokouším o napsání listu, který by měl pokračovat v dialogu s přítelem doma. Uvědomuji si že náš dialog je narušený a obávám se, aby náš přítel opět neoněměl, tentokrát bolestněji a beznadějněji než před dvaceti léty. *Tento svůj dialogický esej připisuji kardinálu dr. Josefu Beranovi, který svým životem, utrpením a exilem uskutečnil právě ty hodnoty, o něž opírám dnes svou naději ve svobodnou budoucnost českého národa.*

I.

JARNÍ DIALOGY

• Bez ryzí vertikály se nikdy nic nedostaví •.

Vladimír Holan

1. Úžasný objev

Naše setkání na jaře nebylo pro nikoho z nás snadné. Nemyslím na Tvé potíže s vycestováním z Československa. Myslím spíše na naši společnou psychologickou situaci, na naše obavy a téměř strach stát opět tváří v tvář příteli po dlouhých letech odloučení, čekání, utrpení, ztrání a nezadržitel-

ných proměn. Mezi námi se navršil temný čas jako mohutná hráz. Pozměnil tvary našich tváří, uhnětl naše duše, dovršil naše povahy. Ptali jsme se tajně a sami pro sebe: poznám ho ještě, najdu v něm onu důvěrně známou podobu, ono prudké, svěží a mladistvé odpovídání na otázky, které se rodily v naší existenci kolem roku 1948?

Nádherný, jedinečný a osvobozující pocit se prolil naší bytostí, když jsme po rychlém a nehlasném vyjmenování všech vrásek, nové kadence hlasu a ovšem i prvních šedivých vlasů začali objevovat pod povrchem nezadržitelných a nezvratitelných proměn to, co nás vždy spojovalo, poutalo, svazovalo a přitahovalo. Snad naše hluboká, podstatná duchovní příbuznost vynikla více a jasněji právě teď po letech mlčení a po tolika okrajových jevových proměnách. Vzpomínáš na tu uklidňující a tichou radost, jež začala opět pulzovat v našem rozechvělém hlasu a v našich poněkud rozpačitých pohybech? A ani jsme se nesnažili dát jméno tomuto znovunalezenému přátelskému poutu. Nepotřebovali jsme je rozebírat ani pitvat; stačila nám oblažující jistota, že naše duše opět konvergují v hřejivém prostoru tvořivého skutečného přátelství, že kotví ve společných ideálech a úkolech, že se opět otvírají k dnešku a k zítřku našeho společného domova a že stíny minulosti jen prohlubují naši novou perspektivu a naše naděje. Musím ti to dnes napsat i za cenu, že se budu zdát sentimentální: byl to pro mne nejhlubší zážitek z našeho jarního setkání. Obohatil mě prožitou jistotou, že nejsem uschlý list na nemocné a odumírající větvi českého národa – že ani temný čas ani nezúčastněný prostor nenarušily mou osudovou příslušnost k Čechám. Ty jsi přišel prověřit tuto tajnou otázku mých snů a roptýlit dusivé mlhy mých pochyb. Všiml sis toho velmi dobře, že kdykoliv jsem řekl » my « nebo » u nás doma «, vždy jsem myslel na Čechy. Svým radostným úsměvem a zářící nadějí jsi léčil moje pochyby a utvrzoval mou jistotu, že moje bolestná volba nebyla marná. Svým údivem jsi uznával, že si vážíš všech obětí, které jsem platil a platím, abych si udržel proti všem sociologickým determinismům své plné a zdravé češství. Jsem Ti vděčen za toto povzbuzení a prověření. Dnes už nepochybuji, že můj někdy skoro zoufalý zápas proti neúměrným silám a přesilovému tlaku nechápající ciziny přináší duchovní plody. Možná, že jsem nerozmnožil své » míti «, ale dovršuji jak jsi mi řekl – své bytí.

2. Pravá tvář pražského jara

Prochodili jsme spolu nejen celé hodiny ale celé dny, proseděli jsme skoro celé dlouhé noci v horečném a únavu necítícím úsilí dobrat se ústředního nervu našeho » českého jara « po dvacetileté zimě. Snažili jsme se, každý vyzbrojen svými vlastními zkušenostmi a úvahami, proniknout za jevovou,

politickou, hospodářskou, byrokratickou tvář a najít onen neuralgický uzlový bod, z něhož vycházely u nás letos na jaře ve stoupajícím rytmu nové a vždy silnější vlny, které se tříšily o doposud stojící, ztrnulý aparát, ale které ho též drolily, podemílaly a nahlodávaly, až se začal povážlivě nahýbat a někde i řítit. Ověřili jsme si, že jsme oba dva sledovali se zatajeným dechem osudovou hru o náš český osud, o osud naší země. Vnitřní vývoj této rozsáhlé hry dramaticky stoupal do stále vyšších a napjatějších poloh. Hra nekončila, proměňovala se v zápas a vždy znovu se otevírala, protože to, co bylo dosaženo, nás nemohlo uspokojit. Každý krok vpřed plodil další krok. Pohyb musel pokračovat. Věděli jsme, že každé zastavení nutně znamená ztrátu » teploty«, chladnutí a znehybnění. Vše se nám jevilo jako úžasný a přece poctivý paradox dějin. V rámci staré, skříplavé a frázovitě terminologie se prosazovalo něco nového, co ještě nemělo svou vlastní řeč. Nezakrývali jsme si nebezpečí, že se mnozí dají oklamat obdobou jugoslávského nebo rumunského experimentu. Ale vždy jsme nacházeli, že u nás běží nejen o něco řádově jiného, ale i podstatně vyššího a prudšího. Snažili jsme se vyčíst alespoň relativně konečnou podobu českého pohybu z hlasů a ze sil, které stále ve větší míře vstupovaly do velkého pokusu. Mnoho činitelů bylo stále ve stavu zrodu; nemělo tvář ani jméno. Vstupovalo do dějinného prostoru náhle a jakoby odněkud z hlubin probouzející se národní duše.

» Přál bych Ti – řekl jsi mi tehdy – stát v těchto dnech na Příkopech proti kostelu sv. Kříže, kde je náš mikro Hyde-Park. Stolek, plakáty, několik studentů. Podepisovala se rezoluce – a kolik jich bylo v těchto posledních týdnech – žádající zrušení Lidových milicí. Padají tvrdá, nesmiřitelná slova. Mládež nezná taktiku. Je přímočará a přímo nemilosrdná k minulosti«. Tehdy se proslýchalo, že se má na Letné zřídit velký Hyde-Park. Diskutovalo se téměř všude. Nedocházelo téměř nikdy ke rvačkám nebo pěstním dialogům. Lidi spojovalo mnoho věcí. Hlavní téma diskusí obyčejně bylo: kdo nese odpovědnost za minulých dvacet let. Všichni komunisté nebo jen někteří? Dělníci se někdy ukazovali ve vztahu k minulosti ještě urputnější než studenti. Pocit oklamánosti byl u nich hlubší.

Sám jsi se zúčastnil několika velkých manifestací. Nikdo je už nesvolával. Lidé se scházeli sami. Nešel jsi ovšem tleskat, šel jsi se dívat, prožívat, rozumět a chápat. Na moje pochyby a rozpaky, zda jde skutečně o něco opravdového, jsi mi tehdy řekl: » A byl jsem zas jednou hrdý na naše české lidi. Dvacet let temna, oportunismu, krčení, podlézání, přetvářky a padání na kolena jakoby náhle zmizelo. Byl tu zase národ, který se rozhodoval. Takové prudké, živelné, strhující a obecné rozhodnutí nepřichází v dějinách často. Ale když přijde, mění a zakládá dějiny«. Tušil jsem i zde » venku«, že český člověk začal vstupovat do své autenticity, do své svobody a stával se tak otevřeným pro budoucnost. Ta však dostávala svou pravou tvář,

lidskou a svobodnou tvář samým rozhodnutím. V našich jarních dialozích jsme se spolu tiše radovali z poznání, že v českém člověku doutnalo tolik mravního zdraví a energie, která se dala nyní do pohybu a ukázala, že náš lid není jen zmaterializovaným stínem svých přizemních potřeb. Běželo mu o mnohem víc než jen o embéčko nebo o chatu. Tváří v tvář přesile si zachovával důstojnost a perspektivu.

Shodli jsme se ve zjištění, že na jaře vyrostla vlastně jakási nová opozice: tisk, televize, rozhlas. Její první zásluhou bylo, že zaznamenávala pečlivě veřejné mínění, hlavně to nepohodlné, buřičské, podrážděné. Podchycovala je a dále dotvářela. Tím tato zvláštní » opozice « vyvinula takový tlak na politiky, » z nichž mnozí mají doposud na rukou krev nevinných « (jak jsi mi často zdůrazňoval), že ti nakonec jednali i proti svému stranickému přesvědčení a proti své zlobě méněcenných. Nedělali jsme si ovšem o mnohých » staronových « vůdcích iluze.

Na jaře padlo mezi námi také slovo o tom, co je základním předpokladem pro další tvořivý a osvobozující pohyb vpřed. Je to jednotný a stálý tlak, široce založený a vedený ze všech stran, na » převodní politické a kulturní páky ve státě a v národě «. Lidé jsou zase – snad byli vždy, ale nemohli to projevovat – citliví a přímo alergičtí na každý pokus o polopravdu, lež frázerské zamlžování skutečnosti; odmítají rázně a tvrdě každý pokus o šlápnutí na brzdy. Nebylo jim ani třeba mnoho vykládat. Z každé jiskry se mohl zrodit plamen. Chytří lidé ve vedení to věděli a počítali s tím. Inteligentní mluvěci opozice zase chápali, že jim nutno pomáhat, ale *šérze to* tyto lidi tlačit dál. I tam, kam se původně nechťeli dostat, protože jim v tom bránila partajní konvence. Ověřovali jsme si spolu na mnoha případech tento rozbor. Bylo pro nás zajímavé zjištění, že » lidé ve vedení «, jsou-li někam dotlačeni nebo doneseni vlnou zespoda, brzy vezmou novou polohu za svou a duchovně se v ní rychle aklimatizují. Snad nejprve z musu, ale později i z přesvědčení. To, co dělal a snad i musel dělat Dubček v jarních měsících, o tom se mu asi před rokem ani nezdálo.

O co tedy vlastně šlo národu, který zase prožíval jakousi živelnou jednotu? Je naivní myslet, že se soustředil kolem nového ústředního výboru nebo kolem nového akčního programu strany. Využil prostě uvolněného prostoru a přesunové situace politiků k tomu, že řekl, co chce, kam chce a kam už nikdy nechce. Jednotný byl pouze v jednom, ale i to stačilo, aby posunul pohyb do jiné, nadějnější perspektivy: v boji proti totalitní diktatuře, proti systému všeobecné manipulovatelnosti, proti politickým, společenským, hospodářským a humanistickým kulturním modelům » asijských přátel a bratří «, které si nevybral; proti cynismu, lži, bezpráví, frázím a strachu. Ve zkratce bychom to mohli říci takto: národ se shodl a sevřel » v boji Evropy proti Asii, v boji civilizace proti stepi «. Bylo to krásné a úžasné,

co jsme oba dva, ty doma a já v cizině, prožívali se svým národem, s jeho básníky, umělci, dělníky, studenty: *neuvěřitelné vzepětí humanismu.*

3. *Naše nejistoty*

Už na jaře jsme si uvědomovali, že se za žádnou cenu nesmíme nechat strhnout citovým nadšením a povrchním, zaslepeným optimismem. Tím bychom nepomohli nikomu. Sebenepříjemnější pravda je vždy spolehlivější než sebekrásnější lež. Pravda vítězí hlavně a předně tím, že nás osvobozuje od stínů nebytí. Viděli a chápali jsme osvobození člověka a jeho humanizaci předně na této rovině. Vyslovovali jsme už tehdy své obavy o skutečné historické šance » českého pohybu «; sdělovali jsme si své úzkosti o budoucnost » českého jara «.

Předně jsme si nezastírali velkou pravděpodobnost, že bude učiněn generální pokus zastavit to, co se začalo hýbat tak rozhodně v lednu 1968. Očekávali jsme, že poražená stalinská skupina se vzpamatuje ze šoku a za diplomatické a hospodářské pomoci » drahých bratří « se pokusí dostat se opět k otěžím. To k čemu došlo 21. srpna, překračuje ovšem rámec veškeré možné(naší) fantazie a nemá asi obdoby v dějinách právě pro svou téměř absolutní lživost, zrádnost, proradnost a asijskou lstivost.

Druhá naše obava pramenila z poznání, že živelná národní jednota tkví více v odmítání totalitní minulosti než v přijímání konkrétního programu pro budoucnost země. Snažili jsme se tehdy na jaře – pamatuješ se? – najít i pozitivní pól českého » NE «. Našli jsme Evropu, humanismus, křesťanskou tradici, lidská práva a několik dalších obecných hodnot; bohužel příliš obecných a připouštějících příliš mnoho výkladů a konkrétních historických plánů k jejich realizaci v českém kontextu. Věděli jsme, že proces různění se projeví už při jednání o volební zákon, o stranickou soustavu, o konkrétní tvář nové, otevřené, demokratické společnosti. Nepovažovali jsme nikdy ideový, politický, programový pluralismus za ohrožující zlo či slabinu národní jednoty. Báli jsme se jen, že svou nezkrocenou a nekontrolovanou virulencí – a kdo by se jí divil po dvaceti letech nuceného odpočinku? – a svým předčasným náporcem by tento pluralismus mohl narušit jednotu hlavního proudu klestícího si namáhavě cestu k plné demokracii, humanismu a evropské kulturní tradici, k větší míře informací, svobody a lidskosti.

Třetí naše obava byla » hrabalovská «. Přivezls mi spoustu našich domácích tiskovin a výstřižků z novin a časopisů, abys mi mohl přímo dokumentovat dravou sílu, šířku a hloubku proměn a ukázat mi směr, kterým se tehdy na jaře nové proudění bralo. Zamysleli jsme se mimo jiné i nad Hrabalovým článkem v Literárních Listech » *Domácí úkol z pilnosti* «.

Hrabal je inteligentní člověk. Viděl dobře, že » českému jaru « předcházelo údobí delšího tání, přerušovaného občasnými mrazy a mrazíky. Na českém kulturním území se začali množit lidé mající odvahu nezařadit se do dané, ustanovené soustavy, do režimu vrchnostenského a poručnického systému. Začali myslet, psát, mluvit, jednat zcela *nevhodně*. Filosofie, výtvarnictví, literatura, divadlo, film, ale i lidový a hospodský humor, politická debata, lidská zvědavost a ptání, potřeba vědět, touha znát, vidět, kontrolovat pravdu – to vše si stavělo a klestilo nejdřív stezku, později cestu a vozovku ztrnulým, zrezavělým, byrokratickým aparátem. » Nebylo divu – říkal nám Hrabal –, že v minulém roce (1967) jako echo toho všeho bylo na sjezdu spisovatelů proneseno tolik nevhodných projevů.

Ale stal se i zázrak, jehož se skoro nikdo nenadál a v nějž téměř málokdo doufal, že na přelomu roku přeskočila jiskra i do aparátu a že v nadstavbě nadstavby našeho politického života bylo otevřeno tolik nevhodných diskusí a učiněno tolik nevhodných usnesení «. Rozvazování zastaralých, zadrhlých uzlů společnosti skupinou mužů, kteří jakoby vyšli z trojského koně » českého ubrusu « – anebo snad z Blaníku? – předchází » novému « (podle Hrabala) zavazování téhož ubrusu na jiném konci. Jevilo se tedy už na jaře jako zcela možné ba pravděpodobné, že tato skupina mužů, která vzrušila svět tím, že » nevhodně vykročila tři kroky vpřed «, bude muset (ale proč? kdo jí bude nutit?) udělat jeden, možná i dva kroky nazpátek. Ale ten zbývající, vydobytý jeden krok dopředu znamená ještě to, » v co lze doufat, čemu lze věřit «, i když toho není moc. (Pozn.: » Bude muset « – napsal Hrabal. 21. srpen ukázal, že ono » muset « má bohužel podobu tanků, diktátu a násilí. Problém je však hlubší. Uzly jsou opět rychle svazovány a » normalizace «, o níž se až příliš mluví a píše, znamená vlastně, že by zase měl vládnout ocelově, železně, neprodyšně starý zákon vhodnosti a zařazenosti: že by se zase mělo myslet, psát, mluvit, jednat zcela vhodně, to je v souladu s názory vrchnosti).

Ani Hrabal ani my jsme tehdy na jaře a na začátku léta netušili, že uzly našeho národního a státního ubrusu budou zase tak těsně svázány a střeženy asijskými tanky, strachem, diktátem, politickým realismem, prý jediným východiskem z dané, složité situace. Ovšem netušili jsme ani, že se tím novým svázáním vyvolá zase spousta nevhodných, ale osvobozujících protestů, nápisů na zdech, manifestací a vtipů; že vypukne tolik nevhodného vzteku proti » bratřím «, které nikdo nezval.

S Hrabalem jsme se tehdy báli něčeho jiného, něčeho horšího. Báli jsme se, že duchovní schopnost národa odpovídat tvořivě na životní výzvy dějin bude pomalu uspána, ochočena, nenásilně usměrněna. Báli jsme se, aby národ neupadl do položivota lhostejnosti ke svému duchovnímu údělu, do falešné spokojenosti plných žaludků, do mátoh vhodnosti a přizpůsob-

vání a taktiky nejmenšího odporu. Se svou obavou jsme se ovšem obraceli především k naší české inteligenci – k těm, kteří mají za úkol » *intus legere* « (číst ve věcech a za věcmi) pro sebe i pro druhé, proti srsti a proti všem realistickým vhodnostem říkat nevhodně nevhodnou pravdu. Ptali jsme se, zda se u nás najde dost lidí majících ještě tolik síly i po rozvázání starých uzlů, aby pokračovali v nových perspektivách a na nové rovině ve psaní dráždivých, paličských a rozpalujících filosofických traktátů, ve vydávání burcujících knížek, v uspořádávání dalších nevhodných výstav, v natáčení dalších vrchnosti neposlušných filmů, ve vymýšlení dalších nevhodných anekdot a v kladení zvědavých nevhodných otázek o věcech veřejných; anebo – a to je negativní část dilematu, který tehdy stál před námi, – budeme spát na vařínech, žít z důchodu a snadno i rychle si vytvoříme vhodnou a pohodlnou ulitu. » Děsívá mne často tušení – napsal tehdy Hrabal – že duch dějin má smysl pro legraci a že při větší míře svobody a větší míře informací tiše uzavře všechny nevhodné kohoutky a skrz naše hlavy nám klidně nechá protékat voděnku vhodnosti, aniž bychom co pozorovali «.

Ptali jsme se tehdy, co vlastně Hrabal myslí tím » *duchem dějin* «. Nazvali jsme to raději zákonem dějinného pohybu, který platí jak v osudu jednotlivce tak i v osudech národů a kultur. Člověk překračuje svou svírající danost, přesahuje svou imanentní, determinující mez snad jen v dobách krajních zkoušek, vysokého tlaku, nebezpečného ohrožení krajních situací. Snad jen v prostoru bolesti otevírá svou duši k osvobozujícímu vykročení do řádu hodnot a transcendence. (Tímto zákonem byl zneklidněn známý orientalista W. F. Albright: *From the stone age to Christianity. Monotheism and the Historical Process. New York, 1957*). Tento zákon nás děsil. Snad jen dáme-li mu podobu kříže, můžeme mu vtisknout humánní a humanizující smysl.

4. *Bez iluzí*

Až příliš často jsme vyslovovali slovo » pravda « a dávali mu opět jeho plný, osvobozující, hrdý zvuk a lidskou, dráždivou příchut. Dvacetileté pravdokazectví v nás vypěstovalo prudce reagující alergii proti všemu, co působí lží, nepravostí a nepravdovostí. Řekli jsme si tolikrát, že pravda, třebaš hořká, zoufalá, trpká, se vždy lidsky vyplácí a hlavně má » dlouhé nohy «; dojdeme s ní až k lidskému srdci, k duši a k Bohu. Je to dlouhá pouť, ale měli jsme odvahu ji nastoupit.

Byli jsme v některých okamžicích jako omámeni svobodou k pravdě, plné a celé. V těch dlouhých jarních rozhovorech jsem se Tě stále znovu ptal, jak to vypadá s duší národa, s páteří mládeže, s vertikální otevřeností

kultury. Pozoroval jsem vždy Tvé vypětí upřesnit moje otázky, neupadat do zkreslujících generalizací. Vyhýbali jsme se tedy paušálním výroklům o tom, že náš národ byl dvacet let » národem Kondelíků a knedlíků«, národem Švejků. Odmítali jsme ovšem také romantické snění o tom, že jsme národem, jehož génius překoná všechny pohromy i bez nás, ba proti nám, proti naší mravní, kulturní, intelektuální a náboženské lenosti. Běží přece o dva póly téže banality a nehorázné povrchnosti.

Naše radostná hrdost nad stoupajícím vzepětím humanismu a nad hárající potřebou spolehlivých, osvobozujících hodnot nemohla umlčet otázku, která se nám často prodrala ze srdce až na rty: *jak to bylo vše možné právě u nás?* Jak mohlo dojít právě v národu, který se hlásil k humanistické tradici, k těm hrozným, temným, barbarským dvaceti letům? Ty sám jsi žil v tom dusném odlidšťujícím ovzduší strachu, četl jsi denně úzkost a zoufalství ve tváři lidí a přece jsi mi přiznal, že ani Ty jsi neměl tušení o hrůzných rozměrech zločinů a zvěrstev páchaných našimi lidmi na našich lidech. »Byl jsem před měsícem – řekl jsi letos na jaře – v souvislosti s rehabilitací svého přítele na příslušných justičních místech a měl jsem možnost vidět spisy některých případů, které půjdou co nejdříve před senáty. Jsou to hrozné věci, – dodal jsi – horší než jsem i já předpokládal.«

Nesmíme couvnout před touto skvrnou, mávnout rukou a říci: je to minulost, nechť mrtví pochovávají mrtvé. Mrtví ještě nejsou pochovaní. Volají, naléhají, žádají naši odpovědnost, abychom se ujali jejich svaté pře a vedli ji dál. Pamatuješ se na tu jarní noc v solnohradských uličkách? Vystavení přesile kamenné staleté krásy, hovořili jsme o našich mrtvých, o těch, kteří vstoupili kdysi do našich životních příběhů a kteří jsou doposud s námi. Už tehdy jsme spolu začali mapovat duši naší země: vážít, měřit, sepisovat utrpení obětí a odpovědnost katů, zrádců, slouhů. V těchto lidech žil Stalin dál a snad doposud v některých žije. Nesmíme na to zapomínat. Chceme se ptát dál vhod nevhod a vydupávat si odpovědi; nespokojovat se jen zvednutím ramen a frází: já nic, já muzikant. Režim vybudoval takovou soustavu, že se skuteční viníci mohou skrýt, že jejich jméno zmizí pod povrchem byrokracie a systému. Bude třeba tyto byrokratické ploty a přehradu strhnout a obnažit pravdu, celou a úplnou pravdu o odpovědnosti, podílu na vině nás všech. Musíme ovšem počítat s tím, že mnozí se budou bránit, budou panicky hledat »obětního zástupného kozla«, svalovat své provinění na Stalina, na Gottwalda, na ty, kteří tu už nejsou, na tu hroznou a děsivou abstrakci – stranu. (Srv. báseň Jiřího Kolára: *Rada slouhům*. LL 10 (1968) str. 1., 5.5.). Budeme muset ovšem pečlivě prozkoumat, jakou roli sehrála marxistická ideologie (která se vždy chvástala humanismem) v přípravě, v ospravedlňování zločinů a v zatemňování svědomí a smyslu pro lidskost. Budeme žádat odpověď, co to je vlastně humanistický socialismus.

Kdo, kdy a kde ho historicky uskutečnil alespoň v podstatných rysech, abychom ho mohli rozpoznat. Neběží nám a teoretickou definici, která dává na sebe doposud čekat, ale o historickou syntézu mezi socialismem, vázaným na materialistickou a imanentistickou metafyziku, a integrálním humanismem otevřeným k přesažným duchovním hodnotám a kotvícím v nadhistorických rovinách skutečnosti.

Protože chceme vědět celou, neotesanou a neprokádanou pravdu, musíme vidět i jiné stránky našeho českého problému. Nechceme se totiž jen ptát, kdo *přímo* zavínil tolik zla, smrtí, slz, zoufalství, útlaku a kdo pošpinil tak českou zem a její humanistickou tradici. Je třeba ptát se na samé podmínky, které umožnily nastolení teroru a antihumanismu. Kdo mlčel, když mohl a měl mluvit? Kdo svými mravními a intelektuálními zradami a opomenutími, pohodlností, leností, konformismem umožnil stalinistům přístup k moci, připustil jejich rejdy a vytvořil vlastně prostor pro ponížení a pokoření českého člověka? Ve své metafyzické a etické zaslepenosti mnozí vzdělanci poznali humanistickou zřůdnost marxistické ideologie a praxe, až když bylo pozdě, až když už byly přeplněny žaláře a tábory nucených prací. Od intelektuála se právem čeká, že dovede včas vyčíst a vyslovit humanistickou hodnotu hnutí a nauk, ideologií a politických programů. Žádá se od něho, aby viděl do věci a před ně, aby varoval a upozorňoval, ještě když je čas. Právem odsuzujeme fašismus, hitlerismus a stalinismus a máme výhrady k autoritářským politickým soustavám dneška. Pokládáme však za svou povinnost položit si otázku (a hledat na ni odpověď): jak bylo vůbec možno, že se tyto totalitní a protilidské ideologie dostaly k moci. Neběželo jistě o nějakou tajemnou fatální nutnost dějin. Někdo selhal, nebyl schopen vyřešit lépe, rychleji, lidšěji, demokraticky velké otázky národů upadajících ve společenský chaos. Toto selhání demokratů a vzdělanců bývá podmínkou pro příchod diktátorů.

Několikrát jsi mi důrazně opakoval, že se nesmíme zastavovat jen u mrtvých. Nechtěl jsi popírat, že je naší povinností vést dál jejich při, dávat lidský smysl jejich oběti a smrti, aby nebyla marná. Tichým a přece vzrušeným hlasem jsi energicky naléhal, abych pochopil, že je třeba *předně* se ujmout živých, jejich práv, jejich svobody a budoucnosti. Měl jsi pravdu. Bude to i spravedlnost vůči mrtvým, když se dostane co nejdříve práva a spravedlnosti nevinným obětem dosud žijícím mezi námi. Říkají tomu dnes doma »rehabilitace«. Od 1. září měla probíhat v masovém měřítku. Měla být pod kontrolou veřejnosti. Počítalo se s tím, že rehabilitací by mělo projít na 130.000 lidí. Vyznáš se dobře ve světě práva a zákonnosti. Upozornil jsi mě na některé velké otázky této první národní povinnosti: je to otázka, jak třeba řešit problém promlčení zločinů spáchaných při vyšetřování a ve vazbě (délka promlčené lhůty, amnestie). Jen vraždy nejsou promlčeny.

Prozatím bylo u nás provedeno jen několik zatčení pro činy spáchané již v roce 1948, protože zde hrozilo skončení dvacetiletého promlčení.

Jiná potíž prý se vyskytuje přímo na straně odsouzených: do jaké míry lze rehabilitovat tzv. skutečnou trestní činnost, to je ty případy, kdy odsouzený »protistátní« činnost skutečně provozoval, kdy to sem tam nebyla provokace ze strany policie, nýbrž skutečný pokus organizovaný ev. ze zahraničí o rozvracení daného řádu. S tím souvisí otázka, kdy bude zralá doba k tomu, aby poúnorové zákonodárství a politická realita mohly být prohlášeny za nezákonné. Někteří právníci navrhují, aby v první fázi byla posuzována jen přiměřenost uložených trestů; aby byly sníženy přehnané tresty a aby bylo posouzeno zacházení se zatčenými ve vazbě a ve výkonu trestu a ověřen skutečný rozsah trestní činnosti. A ovšem – skutečně spáchaným činům by měl být podle Tebe přiznán politický charakter podle zásady ekvivalence, to je vzhledem k tomu, že i vládnoucí vrstva komunistů jednala proti podstatě státu, kterou je především suverenita, a to tím, že používali v boji proti vlastním lidem sovětských mocenských orgánů, expertů a pod. čili, že se i oni spolčovali s cizí mocí, nejen tedy odsouzení.

Náš noční solnohradský rozhovor o těchto problémech trval už dlouho. Noc se posunula, prošli jsme několikrát kolem Mozartova domu a toulali jsme se směrem k opatství sv. Petra. Náš dialog se přesunul na vyšší rovinu problematiky, k otázce lidské »rehabilitace« viníků a všech, kteří se mýlili nebo byli svedeni. Navrhoval jsem Ti, abychom pomýšleli nejen na spravedlivý trest skutečných provinilců, ale též na jejich mravní a lidské uzdravení. Trest není jen odplatou (nemluvě o pomstě), ale též a snad předně by měl mít medicínální povahu a umožňovat potrestanému vnitřní vykoupení, konverzi, odpuštění a očištění svědomí. Pomsta ani odplata netranscendují danou situaci ani nevykupují, neosvobozují, ani neočišťují od viny, která je předně narušením duchovní etické stavby lidské bytosti. Prohodil jsi tehdy něco o mé měkkosti a sentimentalitě. Ne, nebylo to tohle. Nechci nikterak umenšovat tíhu provinění odpovědných. Naopak, беру velmi vážně velikost jejich zločinů. Ale to mi nebrání, ba naopak mě vede k tomu, abych jich upřímně l i t o v a l. Byli a jsou to skuteční ubožáci, k nimž pociťuji soustrast a milosrdenství. Pokládám totiž za větší tragédii v životě člověka, když nespravedlivě a zločinně jedná, než když je sám obětí nespravedlnosti. Nespravedlivý, zločinný, nelidsky jednající člověk narušuje své lidství, svou důstojnost, vznešenost toho, co ho vyjímá z oblasti zvířecosti. Odlidštuje se. Ztrácí nejvyšší hodnotu: své lidské bytí. Ponižení, nespravedlností trpící a zločinně pokořovaní lidé mohou ztratit vše – svůj majetek i svůj život – všechno své »míti« nebo »mání«, ale mohou růst ve svém bytí, mohou rozmnožovat svou lidskou podstatu a obohacovat svou osobu právě těmi hodnotami, za něž trpí a umírají.

Správně jsi pochopil, že tato problematika přesahuje do teologické a náboženské polohy, do otázek o smyslu křesťanského humanismu, vykoupení, odpuštění, spásy. V křesťanské perspektivě jsme zahlédli možnost integrálního řešení, které se nespokojí s návratem k prvnímu řádu a vnějším zákonným stavbám, ale překračuje do duchovní roviny, kde se odehrává pravé drama českého člověka a kde je sváděn rozhodující boj o jeho srdce a o jeho duši. Slíbili jsme si, že budeme pracovat na prohlubování teologické dimenze našeho národa, každý tam, kde dnes žije a pracuje.

5. *Logika české naděje.*

V jarních měsících se rozpadlo mnoho iluzí, padlo mnoho mýtů, roztálo mnoho snů, vytratilo se mnoho lží. Věděli jsme nebo spíše tušili něco o zahnívání daného uspořádání zevnitř, o lživém bratrství, o vydrancovaném humanismu zvířecího modelu, o selhání a zpronevěře » rodné strany «, ale neznali jsme skutečné rozměry špíny a hniloby, a asi ani dnes je opravdově neznáme. » České jaro « nám umožnilo dovědět se mnoho skutečností o poměru » velkého bratra « k nám, o jeho politických, policejních, hospodářských, raubířských a vydíracích akcích. Ukázalo se, že komunistická strana Československa byla pátou kolonou sovětského imperialismu už od roku 1929. Letos na jaře se sama lekala té špíny na své tváři. Začala se stavět ke své minulosti zády, a to v některých osobách, které ji dnes vedou. Jim dá asi lid a historie, ne-li úplnou tedy alespoň částečnou ale solidní satisfakci; straně ovšem nikdy. Prvním svorníkem ve stavbě naší nové české naděje je právě toto nezamlžené vidění skutečné tváře oné strany a jejích lidí, kteří nesou odpovědnost za totální pustošení českého člověka a české kultury: to že dnes může národ konečně vidět světlo a rozeznat je od tmy, je první krok k překonání minulosti.

Druhým svorníkem naší naděje jsou lidé: mládež, studenti, intelligence, uvědomění dělníci, kteří už nejen nechtějí, ale ani nemohou žít v soustavě lži a naprosté všeobecné manipulovatelnosti člověka. Věří Dubčekově skupině jako poctivým chlapům, ale žádají skutečné změny a denní prověřování dobré vůle ke skutečným reformám. Jsou netrpěliví, ale ne nerozumně: vědí o podmíněnosti dnešního vedení a jeho svázanosti konvenčním schematismem strany. V minulosti, a to nejen za posledních dvacet let, mnoho našich vzdělanců skutečně zrazovalo pravdu a člověka. Naše naděje je v jejich konverzi, umoudření, pokání – ale hlavně v tom, že jejich synové začínají chápat omyly otců, stydí se za ně a chtějí je napravit.

Třetím svorníkem rodící se české naděje je utrpení umučených, trýzněných, pokořených. Nebylo nadarmo. Je semenem lidštějšího zítřka. Našlo se dost lidí, kteří jsou ochotni rozvíjet a dovést boj, v němž jejich přátelé

a bratři padli. Chtějí vytvářet prostor, v němž by mohlo toto lidské semeno obětí a krve klíčit, růst a přinášet plody.

Čtvrtým sponovým hřebem naší perspektivy do budoucna je živá a dnes tolik prožívaná potřeba skutečné transcendence, svobody, otevřenosti k hodnotám ducha, vzepětí humanismu. To jsou zdravé a čisté síly, které se nedají snadno a jednou provždy udusit nebo umlčet, ani nejsou byrokraticky ovládatelné a spoutatelné. Když « pražské jaro » se proměňovalo v léto, dýchali jsme těmito nadějemi. Vážili jsme je na vahách dějin a lidských možností. Nechtěli jsme trpně čekat, ale uvědomovali jsme si svou povinnost pomáhat těmto nadějím, aby vstoupily do dějin české země a aby brzy zahojily její dosud otevřené rány. Doufali jsme až do 21. srpna.

II.

DIALOG NA PŮL ÚST.

» Bože, nedopust, abychom nanovo, až vyjdeme z této burcující lázně zoufalství a krve, upadli do mrákot položivota, v němž není opravdových lidských hodnot «.

Vladimír Neff

Odejel jsi plný nadšení, radostné naděje a české hrdosti. Slíbili jsme si, že budeme pokračovat v dialogu o smyslu nejen » českého jara «, ale vůbec o humanistickém a křesťanském naplňování a dovršování českého národního údělu ve střední Evropě. Ještě z vlaku jsi na mne volal, že mě budeš čekat doma. Ujišťoval jsi mě, že snadno a brzy překonám všechny vnitřní potíže, které se snad vynoří v důsledku mého dlouhého pobytu v cizině a že se budu moci s Tebou a s Tvými přáteli účastnit stavění české vertikality, kterou pokládáme za první osu české národní svébytnosti. Kdo z nás tehdy tušil, že za dva měsíce padne na naše naděje mráz, a to tak náhle, že se nám zatají dech, a tak prudce, že přerušíme na chvíli i dialog, který teprve teď opět navazujeme na půl úst a v nových perspektivách nejistot a úzkostí.

1. *Bojím se.*

Děkuji Ti za všechny statečné zprávy o srpnových dnech a o Tvých osobních zkušenostech. » Je to úžasné, co prožívám se svým lidem – napsal jsi mi – ; žiji v takové zvláštní směsi radosti a smutku, nadšení a obav, hrdosti a zlosti, naděje a úzkosti«. Vytušil jsem z Tvých slov první záchvěvy nejistoty, opatrnosti a ostražitosti. Poznal jsem, že přízrak cenzury se opět vynořuje na Tvém obzoru a že si opět připravuješ tajnou řeč náznaků. Sám si to dobře nedovedu ani představit. Proto se bojím, abych Ti neškodil svými dopisy, svou otevřeností a svou neznalostí složité psychologie státních cenzorů a stranické inkvizice.

Můj strach má dnes ještě jednu tvář. Žádal jsi mě, abych Ti osobní cestou sdělil své stanovisko k nové situaci a abych Ti otevřeně řekl, zda ve stínu tanků lze ještě doufat, lidsky věřit ve svobodnou budoucnost naší generace. Hlavně jsi naléhal, abych Ti řekl, co máš dělat. Tvoje otázky mě bolestně vzrušily, zneklidnily a otřásly mými jistotami. Zahlédl jsem skutečnou propastnost situace, v níž i Ty, vždy tak jistý a optimistický, se ptáš na směr a cestu. Bojím se sám svých vět, bojím se laciné fráze o víře, naději, národní hrdosti, nezlomnosti, boji ducha proti násilí a hmotě. Snažím se i teď vidět za fasády jevů, událostí a novinářské kroniky. Vnímám neurčitě a jakoby v temné mlze první obrisy nového obrazu. Něco bylo odbouráno, strženo, ale vynořily se do světla některé nové skutečnosti a hodnoty, jímž bych rád porozuměl. Nemohu Tě déle nechat čekat na svou odpověď. Máš na ni právo jako přítel, jako příslušník národa, k němuž patřím i já, jako člověk. Ve jménu všeho, co nás spojuje Tě prosím, abys pochopil i mou nejistotu, mé rozpaky, mou úzkost a strach. Píši jen za sebe. Sdělují Ti kus svého srdce a svých pokusů vidět, hledat a nacházet pevnou půdu pod nohama. Jsem si jist, že budeš shovívavý k mým větám. Doplníš je a rozvedeš jejich myšlenky do skutečných a pravých perspektiv. Dá Bůh, že mi zase jednou osobně ukážeš, kde je třeba stavět, prohlubovat, dovršovat a růst.

2. *Je možno doufat?*

a) Je ještě vůbec lidsky možná naděje ve světě » železa a ohně«, ve stínu raket a tanků? Marné a plané je čekání, že nám pomohou cizí národy, svobodní, sytí, pohodlní a spokojení, i když jsme k nim chovali tolik sympatií a přátelských citů. Ne, nikdo z nás nežádal, aby braly meč do svých rukou a riskovaly novou, hrůznou, absurdní světovou válku. Krve i slz teklo už dost na této zemi. Ale jsou i jiné účinné zbraně, jimiž by mohly svobodné národy povstat na naši obranu a zastat se našich lidských a národních práv. Lze přece dnes vyvinout silný hospodářský, diplomatický, politický a kulturní tlak

na okupanty, a nejen jednou, nýbrž stále, při každé příležitosti. A nezapomenout.

Skutečnost je bohužel jiná, byla a asi bude jiná, než bychom si přáli a než by měla – mluveno lidsky a eticky – být. Po frázích rozhořčení a po projevech slovní a citové solidarity vše zase utichne. Zapomene se tak jako se zapomnělo na tragédii pobaltských národů, na krvavě potlačenou maďarskou vzpouru proti totalitnímu režimu – zapomene se i na československý srpen. A zde musím hned opravit své věty, nikoliv však své zklamání. Někdo si jistě vzpomene na náš srpen, ale bude to většinou z důvodů zcela přízemních a imanentních. Náš experiment a jeho zhroucení bude totiž ještě nějaký čas někomu sloužit v jeho volebním verbování. Noviny, rádio a televize mají své archivy a svou » paměť «, která se hodí čas od času už proto, že je dobře placena. Přátelské pocity uvíznou na tomto písku mělkosti a nedostanou se dál. Zůstane jen zármutek náš a několika desítek přátel, jejichž slovo a osobnost však v politické aréně světové koexistence a uvolňování platí asi jako dávno propadlá bankovka.

b) Svou lidskou a křesťanskou, pokornou a nepatrnou naději opírám předně (v psychologickém a nikoli hodnotovém pořadí) o ony zdravé, nenarušené, dravé síly, které připravily » pražské jaro «, vedly je k rozkvětu a přesahovaly i původní úmysly nového politického vedení. Tyto síly podráždily » velkého bratra «, že na jejich zkrocení vytáhl s armádou 650.000 mužů ozbrojených raketami, ocelí a asijským cynismem; jsou to ony síly, které se postavily přesile okupantů na odpor a které doposud vzdorují. Jsou to síly ducha, který potřebuje svobodu a který se nedá vtěsnat do škatulek ideologií a byrokratického usměrňování, který se brání lži pravdou a který odmítá spokojit se s plným žaludkem. Tragický srpen obnažil drsně a bolestně nejhlubší a nejzákladnější potřeby lidské a české duše, která chce poznávat a dýchat pravdu, chce milovat hodnoty milováníhodné, radovat se i trpět svou láskou a svým hledáním, dobývat si po svém, po česku přístup k pramenům života a bytí, stavět si svůj domov podle své perspektivy a dotvářet se podle svých potřeb i ve své vertikální dimenzi.

Na konci jednoho Tvého filosoficko-sociologického listu o naší situaci, Tvá žena si žertem ztěžovala, žeš jí nechal » málo místa na lidské slovo «; a dodala už zcela vážně: «a já myslím, že na toto není nikdy místa dost. Myslím taky, že při všem, co se kolkolem děje a jakkoliv s námi nakládají a o nás bez nás jednají, nejdůležitější je to, co se děje v nás, a že aktivita dovnitř je nejhlavnější «. Mám dojem, že nejen Ty, ale mnoho lidí u nás doma by podepsalo poznámku Tvé ženy. Takové vzepětí humanismu celého národa, tak hluboká bolest nad tím, že jsme byli zrazeni a oklamáni, a vůbec ta živá vůle žít po lidsku, zakládají dějiny už tím, že zmobilizovaly opravdu

ty nejryzejší a nejvlastnější energie národní pospolitosti, obnažily zase to podstatné a jedině nutné, » unum necessarium « a sežehly rázem to, co bylo jen slaměným víchem, historickým přívěskem a zdáním, které jen klame, ale o něž se nelze v dobách zkoušky opřít. Na tom všem stavím svou naději. Národ má ještě, či opět, duchovní a mravní páteř, o níž někteří z nás někdy v minulosti pochybovali. Žije opět tvořivě otevřen do své budoucnosti, zakládá svou svobodu na pravdě, chce uskutečňovat ve své kultuře a řádu plnou lidskost a hledá spolehlivé, pevné zakotvení v transcendenci.

Očistná, bolestivá, krutá zkušenost srpnových dnů neudusila v nás naději na vítězství pravdy a humanity a k é proto, že právě jak svou absurditou a nevidaností tak i svou krásou a jedinečností pootevřela – snad bych mohl říci že i otevřela – oči slepým, alespoň na chvíli a zčásti. Už dnes bych Tě prosil, abys sledoval účinky srpnových událostí na vývoj myšlení a přesvědčení našich předních marxistických vzdělanců, filosofů a umělců. Zajímalo by mne, jaké důsledky vyvodili pro svůj světový názor ze ztroskotání československého experimentu s tzv. komunismem humanistickým. Rád bych věděl, zda alespoň někteří pochopili, že zhroucení » českého jara « má svůj ideový kořen v zásadní neslučitelnosti dialetického a historického materialismu s integrálním humanismem, svobodou, otevřenou demokratickou společností, kde člověk je opět jednajícím, rozhodujícím a tvořícím subjektem a nikoli ovládaným, manipulovaným, přiřazeným objektem, o němž se jedná, rozhoduje a plánuje jako o věci nebo funkci. Kolik českých marxistických intelektuálů pochopilo v srpnu, » že – jak píše L. Radinský – komunismus reformovat nelze – asi tak jako nelze osmdesátiletou udčlat mladící, jako nelze shnilý barák zachránit okázalým vnějším nátěrem «; kolik jich pochopilo, že ideový a společensko-politický systém, který se štítí a bojí pravdy, konfrontace s pravdou a se svobodu a musí se opírat předně o lež a o hrubou sílu svých zbraní, je systémem skrz vezkrz ztrouchnivělým, slabým, prázdným a nelidským. Mne osobně zaujala dvě svědectví. Dovol mi, abych se o nich krátce zmínil.

c) Spisovatel *Jan Drda*, věrný, nadšený komunista starého ortodoxního ražení ve zvláštním vydání *Literárních Listů* z 28.8.1968 píše: » Cítil jsem se řadu hodin jako v obludném snu, když mne uprostřed noci vzbudila zpráva, že sovětské tanky, k nimž jsme si jako k památníkům května zvykli klást kytice, překročily naše hranice v hanebné úloze okupantů. Bylo to pro mne nepředstavitelné, do posledního dne jsem přesvědčoval své děti, že se taková věc nemůže stát, že SSSR, ať se na nás v neporozumění sebevíc mračí, není schopen tak brutálního agresorského činu, a to zrovna na nás Čechoslovácích, ve kterých idea bratrské družby přece zakotvila pevněji a hlouběji než kde jinde. Byl to nejstrašnější otřes mého života, rozvrácení všech jistot, jimž

jsem věřil, když jsem je prvně viděl před domem, ve kterém žiji... mé srdce je rozbito, můj vnitřní svět je v troskách. « A dále pokračuje takto: » Prožívám strašné probuzení. Má rodná země, s kterou jsem spjat na život a na smrt, do které jsem zarostlý všemi kořeny jako strom, který lze podseknout ale ne přesadit, bez svého zavinění upadla do katastrofické situace právě ve dnech, kdy jsme se plni nadšení snažili dělat všechno líc, rozumějí, dovedněji, lidštěji ... « A nakonec se ptá: » Jak se to mohlo stát, které mocnosti zla to způsobily, že věc tak jasnou a nadějnou, tak společně podporovanou všemi čestnými Čechy a Slováky, nepochopili právě ti, které jsme považovali za nejbližší? Proč zbraně, kterými jsme říkali bratrské, hrozí do oken našich domovů? «

Pozdě ale přece. » Které mocnosti zla « – ptá se překvapeně Drda a snad dodnes neví, že se nezrodily přes noc z 20. na 21. srpna tr., ale že žily, působily, rostly po celá desetiletí a že si přivykly na ideové, politické i hospodářské okupování satelitních států a že brutalita, asijský cynismus, byzantská neschopnost vidět problémy druhého se přeměnily v tanky a rakety, jakmile se jejich panství začalo viklat v jednom koutě impéria, jakmile jeden nárudek začal odmítovat a neposlouchat moskevskou vrchnost. Je ovšem moc smutné a tragické, že Jan Drda, spisovatel, básník, vzdělanec pochopil toto vše, až když mu sovětské zbraně začaly mířit do oken jeho vlastního domova, až když se mu bezmezná brutalita objevila přímo před očima. Drda ovšem nebyl sám, kdo věřil slepě, oddaně, poslušně a kdo neviděl, neslyšel, že » temné mocnosti zla « žijí v tom obludném systému odjakživa. » Už nemohu dál – říká ke konci své zpovědi, kterou napsal, aby » spasil svou duši « – » celý se chvěju bolestí, zármutkem a hanbou «.

d) Druhé svědectví pochází od dlouholetého, nadšeného a věrného propagátora sovětského životního a politického stylu prof. *ThDr. Josefa Hromádky*, předsedy pražských křesťanských mírových konferencí. V dopise sovětskému velvyslanci Červoněnkovi napsal: » V naší zemi je málo lidí, kteří byli tak upřímně oddáni Sovětskému Svazu jako já «. Po obhajobě » pražského jara «, které mělo podle prof. Hromádky vrátit KSČ ztracenou autoritu, můžeme číst: » Na svých cestách do ciziny byl jsem stále dotazován, zda se neobávám sovětské intervence. Ale moje rozhodná odpověď byla, že ji pokládám za nemožnou, protože si vysoce cením státnické moudrosti sovětských politických vůdců. – Z tohoto důvodu prožívám okupaci pěti socialistickými sousedy tím bolestněji. Můj vnitřní pocit je zklamání, bolest a hanba. Neznám ve svém životě větší tragédie nad tuto událost ... Bojím se, že se v našem lidu odehrálo něco nenapravitelného. Ztráta lásky a úcty k sovětskému lidu se nedá překonat ani za desetiletí ... Sovětská vláda se nemohla dopustit tragičtějšího omylu. Je to nezměrné neštěstí «. Slova

jsou jasná; nepotřebují komentáře. Dala by se doplnit dalšími desítkami svědectví, která mluví podobnou řečí. Ptám se jen, zda tento bolestný otřes osvobodí vzdělané marxisty od jejich iluzí, strašidelných snů a otevře svou katarzí jejich ducha k pravdě? Jen zítra bude opravdu pozdě.

e) Chci být zcela upřímný a otevřený a sdělit Ti ten nejhlubší, nejpodstatnější a nejskrytější důvod své naděje ve svobodnou budoucnost našeho milovaného českého národa. Opírám totiž svou naději o vertikální. Jistě jsi pochopil, že mluvím o Bohu a o křesťanství. V dobách největšího ohrožení se náš národ vždy semkne kolem největších jistot a nejpevnějších hodnot. Prudce vytuší, náhle najde a živelně obejmě svou vertikální osu, kolem níž stavěl, probíjovával a prožíval své dějiny ve střední Evropě. Kdo zná tuto vertikální stavbu českých dějin, není překvapen tím, že pominutí knížete Václava se stal v srpnových dnech srdcem a živým nervem českého odporu proti násilí, barbarství, cizáctví, nelidskosti. Opět zněla hrdě, nadějně, nadšeně slova chorálu: »Nedej zahynouti nám ni budoucím«. Opět jsme si připomínali a opisovali slova básníka Halase: »Malověrní, myslete na chorál«. Vybojujeme si svou svobodu a vytrucujeme si proti syrovým, cynickým a surovým silám svou lidskou důstojnost, svou národní svěbytnost, budeme-li vnášet do svých příběhů Boha a křesťanské poselství, budeme-li rozmnožovat v sobě a v národním společenství pevnou a vítěznou naději, že přežijeme a obrodíme se »ve smyslu našich dějin, to je v duchu a v pravdě« (Radimský).

»Večerní Praha« (z 27.8.1968) ve své zvláštní obrazové příloze parafrázuje větu svatováclavského chorálu takto: »Nedáme zahynouti nám ni budoucím«. Na první pohled by se mohlo zdát, že tu běží o naprosté zlaicizování duchovního obsahu. Ve skutečnosti je to však věrné rozvinutí a prodloužení víry do dějin. Ubráníme svou zemi a svou lidskou českou kulturu, svou českou horizontalitu předně tím, když po způsobu knížete Václava vestavíme do srdce Čech Kristův kříž, opravdovou, osvobozující vertikální perspektivu. Naše víra v Boží prozřetelnost a v ochranu českých světců není mytologickým haraburdím. Otvíráme se jí do celé skutečnosti. Jedině v této perspektivě můžeme opravdu a lidsky doufat, že naše oběti nejsou nadarmo a že v naší tvořivé, svobodné, zúčastněné věrnosti k hodnotám a ideálům humanismu a křesťanství tkví poslední tajemství naší české národní spásy.

Snad právě v této morové, kruté a přece tak krásné strhující době si opět uvědomujeme své lidské a křesťanské poslání v českém duchovním prostoru uprostřed Evropy. Jsme povoláni zrovna dnes a znovu k rozčehávání denní naděje, že všechno utrpení, veškeré bolestné a úzkostné zápasy, všechny slzy rodící se z pokořeného lidství a z poníženého češství, požehnány a posvě-

ceny Kristovým křížem a obětí, zavraždí, zúrodňují naši zem a jsou prýští-
cími prameny živých, obrodných, vítězných sil. Statečně a proti veškeré
přízemní ustrašené vypočítavosti hlásíme se – doufám, že mohu mluvit
i za Tebe, – ke všem spravedlivým, trpícím, milosrdným, kteří zaseti jako
zrno v českou zem tichou, rozoranou a čekající, umírají, aby žili a množili
život svého kmene, aby svým životem a smrtí se dopínali Boha i pro svou
zem, aby svými krvavými květy vrhali slávu, vůni, život české země do srdce
Kristova. Naše česká naděje v této nejisté a temné době kotví ve skutečnosti,
kterou vyjádřil básník Jan Zahradníček těmito slovy:

» Z Jeho kostelů rostou domy
z Jeho tajemství roste věda
z Jeho poslušnosti svoboda «.

FRANTIŠEK LISTOPAD

ČESKÝ PODZIM

Mlčky dozrávají
hrušky v českém září
Roje zavírají
cestu za včelaři

Houbař dešifruje
stopy mrtvých dětí
Včera spadlé dráty
rzíví bez napjetí

Dům od listí révy
přihořívá hoří
Někdo přemýšluje
jiný nehovoří

ANTIGONA

Už nechceš černý med, Antigono,
který ti přinesla chůva z hor?
Už nesbíráš ptáčata vypadlá z hnízd?